

CUVINTE OBȚINUTE PRIN CONTAMINARE CONFORM DICȚIONARELOR ACADEMICE: CÂTEVA PROPUNERI ETIMOLOGICE*

MONICA VASILEANU, CRISTIAN MOROIANU,
CRISTINA-ANDREEA RADU-BEJENARU

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” / Universitatea din București
monica.vasileanu@litere.unibuc.ro, cristian.moroianu@litere.unibuc.ro,
cristina-andreea.bejenaru@lils.unibuc.ro

Cuvinte-cheie: *contaminare, etimologie, formarea cuvintelor, dicționare academice.*
Keywords: *lexical blending, etymology, word formation, academic dictionary.*

Principalele dicționare academice, DA-DLR, DEX și DELR, au fost elaborate în perioade diferite, iar etimologiile indicate în aceste dicționare reflectă, pe de o parte, viziunea redactorilor (în DEX și în DLR se indică exclusiv etimonul direct; în DA și, mai ales, în DELR acesta este completat și de sursa indirectă, cu comentarii mai dezvoltate) și, pe de altă parte, stadiul cunoașterii din momentul redactării, influențat direct de resursele disponibile la acel moment. Reevaluarea unora dintre etimologiile propuse reprezintă un fapt de normalitate, cu avantaje obiective datorate atât creșterii accesului la resurse (dicționare românești și străine, lucrări de etimologie recente, corpusuri), cât și redefinirilor teoretice operate în lexicologie. În cele ce urmează, discutăm 38 de cuvinte care au fost explicate în principalele dicționare academice ca provenind dintr-o contaminare. Contaminarea în sine este un procedeu accidental și de multe ori greu de probat, fiind un fenomen eminamente spontan și oral (vide infra 1). De multe ori, etimologiile care presupun o contaminare sunt marcate în dicționarele academice ca „nesigure”, „posibile”, „probabile”. Facem, în cele ce urmează, câteva propuneri argumentate de reevaluare a etimologiei din dicționare. Intenția noastră nu este să respingem soluțiile etimologice anterioare, ci să le readucem în discuție din punctul de vedere al respectării integrale a criteriilor de stabilire a unei etimologii corecte, propunând comentarii care, de cele mai multe ori, le completează sau le reformulează. Operațiunea de evaluare a originii creațiilor interne populare sau dialectale este dificilă, cu atât mai mult cu cât multe dintre ele sunt sau pun în relație cuvinte cu un mare grad de expresivitate internă, iar rezultatele presupun mai degrabă ipoteze decât certitudini.

* Această lucrare a fost susținută printr-un proiect al Ministerului Educației și Cercetării din România, CNCS - UEFISCDI, proiectul cu numărul PN-III-P1-1.1-TE-2019-0894, din PNCDI III.

1. CONTAMINAREA LEXICALĂ – ÎNTRE TEORIE ȘI PRACTICA LEXICOGRAFICĂ

Contaminarea lexicală, una dintre formele cel mai frecvent întâlnite de manifestare a contaminării lingvistice (Hristea 2006: 307–324) și una dintre cele mai interesante din perspectivă lexicologică, reprezintă „fenomenul analogic prin care, într-un context firesc de comunicare, un vorbitor asociază și combină în minte, involuntar și spontan, două cuvinte la fel de cunoscute, mai mult sau mai puțin asemănătoare ca formă, dar obligatoriu legate ca sens, rezultând, astfel, o formă hibridă, variantă sau unitate lexicală de sine stătătoare” (Moroianu 2017: 351–352). La baza acestui fenomen de diversificare lingvistică stă atracția semantică pe care cele două cuvinte implicate o exercită unul asupra celuilalt: sinonimică (*draiba* < *dracul* + *naiba*, *dravol* < *drac* + *diavol*)¹, cvasisinonimică (*balaoană* < *balaur* + *lighioană*), metonimică (*bole(a)rcă* < *holercă* + *boală*) sau, mai rar, antonimică (spre exemplu, varianta *belign* a lui *benign*, rezultată din contaminarea lui *benign* și a antonimului său, *malign*, Dragomirescu și Nicolae 2011: 178–180). Între caracteristicile fundamentale ale contaminării se mai numără caracterul spontan și predominant oral, precum și identitatea categoriei lexico-gramaticale a cuvintelor-sursă, derivând în general din statutul lor de sinonime, cvasisinonime sau antonime (Hristea 2006: 305, Moroianu și Vasileanu 2019: 149). Practic, contaminarea poate reprezenta un tip anume de eroare, în care fuzionează două cuvinte care concurează pentru a ocupa același loc într-un enunț (eng. *blend errors*, Kubozono 1990: 2).

Suferă diverse tipuri de contaminare lexicală cuvintele din toate straturile (etimologice, geografice, stilistice) ale limbii: moștenite (*despinteca* < *despica* + *spinteca*, *încetinel* < *încet* + *cătinel*, *sumeteca* < *sumete* + *sufleca*), împrumutate (*blidon* < *blid* + *castron*, *dâlmă* < *dâmb* + *gâlmă*), creații interne (*burtucănoasă* < *burtoasă* + *butucănoasă*, *ciurcura* < *ciurui* + *picura*, *cotușcă* < *codană* + *femeiușcă*) sau moștenite și împrumutate, moștenite și creații interne (*frământit* < *frământat* + *mărunțit*, *miadă* < *mia* + *iadă*), împrumuturi și creații interne (*laipoviță* < *laie* + *plăviță*, *năznaie* < *năzbâtie* + *trăsnaie*), procedeul fiind determinat de indiferența firească a vorbitorilor populari față de orice fel de reguli sau restricții. Pe lângă contaminările regionale sau populare (Mărgărit 2010, Mărgărit 2017), sunt cel puțin la fel de frecvente cele care aparțin conversațiilor relaxate din mediul online, caracterizate de aceeași indiferență și bazate pe aceleași tipuri de asocieri semantice și formale (*asparanghel* < *asparagus* + *sparanghel*, *îmbălmăjeală* < *învălmășeală* + *bălmăjeală*).

Diferențierea dintre contaminare și alte fenomene analogice, în special etimologia populară, a fost pe larg dezbătută în lingvistica românească (Seche 1956: 25–35, Hristea 1991: 215–221, Hristea 2006: 295–327, Moroianu 2012: 247–257). Cele două fenomene se aseamănă prin opacitatea morfematică, atât în

¹ Cele mai multe dintre exemple au fost extrase din Moroianu (2017: 353–357), în timp ce câteva (vide infra *asparanghel* și *îmbălmăjeală*) au fost consemnate de autor din diverse contexte orale de tip conversațional.

contaminare, cât și în cazul etimologiei populare fiind afectat în general radicalul cuvântului. Însă procedeele sunt motivate diferit: etimologia populară este motivată formal, pe când contaminarea este motivată primordial semantic. În cazul etimologiei populare, un cuvânt mai puțin cunoscut este modificat, formal sau semantic, sub influența altuia mai cunoscut; în schimb, la contaminare participă lexeme care se atrag în mintea vorbitorului, fiindu-i aproximativ la fel de familiare. În plus, etimologia populară poate rezulta într-o formă identică cu unul dintre cuvintele-sursă, lucru imposibil în cazul contaminării. În fine, identitatea categoriei lexico-gramaticale a componentelor a fost considerată obligatorie în cazul contaminării, spre deosebire de etimologia populară. În fine, rezultatele contaminării s-au lexicalizat mult mai frecvent (vezi, pentru limba română, exemple de tipul *brostac*, *cocostârc*, *sufleteca*, *sumeteca* etc.).

O examinare a principalelor dicționare academice (DA-DLR, DEX, DELR) arată faptul că situația din limbă este mai complicată decât a fost descrisă teoretic. Sunt înregistrate și etichetate drept contaminări:

- a. cuvinte pentru care se poate detecta o intenție a creatorului, fie pentru că denumesc o realitate hibridă, fie ca formațiuni ludice sau ironice: *novocilină* < *novocaină* + *penicilină*; *patrihoț* < *patriot* + *hoț*;
- b. situații aflate la limita dintre etimologia populară și contaminare, distincția nefiind în practică întotdeauna clară: *băbăreasă* „femeie care ghicește în bobi” < *babă* + *bobăreasă* „femeie care ghicește în bobi”;
- c. fuziunea unor elemente aflate într-o relație sintagmatică: *câșiță* „musculiță ale cărei larve se dezvoltă în brânză” < *caș* + *mușiță*, care presupune o expresie *mușiță de caș*.

Pentru a putea acoperi diversitatea situațiilor înregistrate în dicționare, înțelegem, în articolul de față, contaminarea în sens larg, incluzând aici și formațiile hibride auctoriale, rezultate fie cu scop programatic, ca politică lingvistică, fie din asocierea intenționată a două cuvinte, realizată, de cele mai multe ori, cu intenție ironică sau, în general, ludică (vezi, în acest sens, *Alfabecedarul* lui Paul Goma), precum și contaminările rezultate din sintagme, prin anticiparea unui cuvânt aflat la finalul sintagmei.

Nici în privința rezultatelor contaminării, lexicografia românească nu urmează un tratament consecvent, acestea apărând fie ca intrări (vezi *ciuturugă* în DA și în DELR, s.v. *ciot*, *dravol*, *miadă* și *nătânt* în DLR, s.v., *zurbavă* în DEX și în DLR, s.v.), fie ca variante lexicale (spre exemplu, *schilog*, în DLR, s.v. *schilod*). În DA-DLR, dicționarul-tezaur, istoric și reprezentativ pentru toate straturile limbii, contaminările sunt tratate, în marea lor majoritate, ca intrări, având, prin urmare, o explicație etimologică proprie. Aceeași manieră de atestare este continuată și în *Dicționarul etimologic al limbii române*, aflat în lucru la Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan - Al. Rosetti” (DELR). Soluția respectivă este explicabilă prin intenția de evidențiere a acestei modalități de îmbogățire și de

diversificare lexicală, prin gradul relativ ridicat de lexicalizare a multora dintre exemple și, nu în ultimul rând, prin dificultatea stabilirii gradului de apropiere formală și semantică între ceea ce a rezultat prin contaminare și participantele la contaminare.

O ultimă precizare preliminară privește excerptarea cuvintelor din dicționare. DA-DLR, DEX și DELR folosesc diferite convenții redacționale prin care notează hibridizarea lexicală, uneori existând o variație chiar în interiorul aceleiași opere. Astfel, procedeul poate fi numit explicit: „contaminare” (cu variantele „încrucișare” sau „fuziune” în DA) sau implicit, prin utilizarea unor semne precum „+” sau „[]” prin care se marchează pierderea de material fonologic. În plus, am luat în considerare și anumite formulări care ar fi putut camufla o contaminare, precum „infl. de” (DELR), „prin apropiere de” (DA), considerând că indică tot o formă de hibrid lexical.

2. CÂTEVA PROPUNERI ETIMOLOGICE

Dificultățile de stabilire a etimologiei cuvintelor rezultate prin contaminare sunt reale și privesc următoarele aspecte: a) stabilirea caracterului genuin sau, dimpotrivă, prelucrat al asocierii între cele două componente, fapt de care depinde stabilirea compatibilității semantice și/sau gramaticale a respectivei asocieri/atracții, b) verificarea ariei comune de circulație și a gradului de relativă cunoaștere a componentelor de către vorbitori, c) alegerea – dintr-o posibilă serie de modele asociabile semantic și/sau formal, – a cuvântului „contaminator”, d) luarea în considerare, în măsura posibilului, a unor cuvinte care să aibă, ele însele, etimoane cunoscute și d) diferențierea, adeseori dificilă, între contaminare și alte procedee analogice (compunere sau, mai ales, derivare după modele punctuale sau seriale).

2.1. CONTAMINĂRI CU ALTE CUVINTE-SURSĂ

În câteva situații, considerăm că în contaminare au fost implicate alte cuvinte decât cele propuse de dicționarele consultate. Principalele argumente sunt de ordin formal și semantic, dar se sprijină și pe circulația cuvintelor, precum și pe trăsăturile contaminării. Astfel, pentru verbul *câtcârâgi* „a cotcodăci”, cu variantele *câtcârīgi* și *cotcorogi*, DELR propune o contaminare între sinonimele *câtcârâi* sau *cârâi* și *cotcodăci*. Credem că aici DA a avut dreptate când a sesizat influența interjecției *cucurigu*. Silaba finală a celor trei variante verbale indică o contaminare între verbele *câtcârâi* „cotcodăci” și *cucurīgi*, care au și afinități semantice. Pentru substantivul *caralibe* „labe, picioare”, fără etimologie în DA și considerat în DELR ca provenind din *carabă*, sub influența lui *labă*, ne pare plauzibil și amestecul lui *catalige*. O contaminare din *carabă* și *catalige*, cel mai probabil prin intercalarea materialului fonologic, ar fi putut fi catalizată de similaritatea fonetică între cele două cuvinte-sursă, un factor important, chiar dacă nu omniprezent în contaminare.

Nu poate fi exclusă nici influența lui *labă*, propus în DELR. Argumentul similarității fonetice între cuvintele-sursă ne determină să considerăm și adjectivul *cheantaun* „amețit de băutură, prost” ca provenind din *cheant* „beat” și *cheaun* „beat, amețit, surd”, mai degrabă decât din *cheant* + *căscăun* „zăpăcit” (DELR). Aria de răspândire a celor două adjective propuse este convergentă: *cheant* este atestat în Oltenia și în Muntenia, iar *cheaun*, în sudul Transilvaniei și Muntenia. De altfel, și DA, fără a indica o etimologie precisă, făcuse trimitere la *cheaun*.

Pentru adjectivul *chermeleu* „amețit de băutură”, fără etimologie în DA, DELR propune o contaminare între *chercheliu* „amețit de băutură” și *amețit*. Credem însă că la baza acestui cuvânt ar putea sta o sintagmă de tipul *chercheliu de la o chermeză*, așadar o contaminare desintagmatică, în care o parte din ultimul cuvânt este anticipată. Un fenomen similar credem că a stat și la baza substantivului *încâtineleșie* „lene, moleșală”, considerat în DELR ca provenind din *încâtinel* „om care abia se mișcă” influențat de *moleși(re)*. Credem că a doua componentă este substantivul abstract *leneșie* „lene”, eventual printr-o expresie *într-o leneșie*.

În fine, pentru *mațachină* „pațachină”, DELR nu indică cu ce cuvânt s-ar fi contaminat *pațachină*. Avram (2000: 66) consideră că schimbarea ar fi fonetică, citând mai multe exemple în care *m* substituie o altă consoană labială aflată la inițială de cuvânt, însă *p > m* mai apare doar în *pap > map*, ceea ce este prea puțin pentru a considera procedeul mai probabil decât o contaminare. Propunem ca primul component să fie *matracucă*, care concordă și semantic cu *pațachină*, amândouă fiind epiteze injurioase pentru femei considerate vulgare.

În alte situații, propunerile noastre se sprijină în special pe criteriul semantic, întrucât afinitatea semantică este un criteriu fundamental al contaminării. Astfel, în cazul substantivului *cătăroage* „catalige”, explicat în DA și DELR de la *catalige*, eventual din varianta *cătărige*, și *cotoroage* „piftii”, credem că mai potrivită ar fi o contaminare din *cătărige* și *picioroange*, eventual în varianta *picioroage*, întrucât cele două cuvinte-sursă ar fi, în acest caz, sinonime. De asemenea, pentru substantivul *cioroablă* „cal rău și bătrân, mârțoagă”, explicat în DA și DELR, cu rezerve, din *cioablă* „trunchi uscat, lemn gros” și *rablă*, credem că prima componentă ar trebui să fie *cioloagă* „mârțoagă, obiect deteriorat”, întrucât afinitatea semantică cu *rablă* este mai mare. De altfel, *cioloagă* este substantivizarea adjectivului *ciolog*, contaminat din *ciolac* și *olog*. Pentru *cotrohalită* „vagabond”, cuvânt atestat în Transilvania și în forma *cotohaliță* „femeie strică”, DELR propune o contaminare între *cotoroanță* și *galiță* „pasăre de curte”, acceptând, cu un grad mai mic de probabilitate, și ipoteza DA, a derivării de la un verb neatestat însemnând „a rătăci, a vagabonda” provenit din magh. *kótorog* (= *kódorog*). Propunem tot o contaminare, de data aceasta între *cotoroanță* și *haliță* „bărbat sau femeie cu purtare rea, haită, femeie strică” (cuvânt atestat tot în Transilvania, derivat de la *hală* „vânt puternic, duh necurat, monstru”), cuvânt care, semantic, se potrivește mai bine și cu prima componentă, identificată deja în DELR, și cu sensul lui *cotrohaliță*.

Un alt cuvânt problematic este substantivul *ciortan* „bucată de os de vacă cu carne pe el, picior de găină cu carne pe el; butuc al viței-de-vie” pentru care

dicționarele au propus mai multe ipoteze, toate fiind exprimate cu rezerve. DA consideră că ar putea fi același cuvânt cu *ciortan* „crap” sau un augmentativ de la *ciort* „rădăcina cozii calului; bot, rât, cioc”. Și DELR propune două soluții, exprimate tot cu rezerve: din *ciotan* „slab, bătrân” sau din *ciort*, ambele sub influența lui *hartan* „bucată mare de carne”. Dacă influența lui *hartan* ne pare incontestabilă, prima componentă este, în toate propunerile citate, nepotrivită semantic. Credem că primul cuvânt al contaminării este *ciotoi* „parte de picior sau aripă ruptă”, atestat în Oltenia, o arie apropiată de cea a lui *ciortan* (Muntenia și Mehedinți).

În câteva situații, am considerat anumite propuneri nepotrivite și din punct de vedere formal, și din punct de vedere semantic. Astfel, pentru verbul *iscoti*, explicat în DA prin *iscodi* și *scoate*, este de presupus o contaminare între *iscodi* și *ispiti* cu sensurile etimologice „a cerceta, a examina”, cele două fiind similare formal și semantic. Pentru verbul *înfrângui* „a trage de frâul calului pentru a-l opri”, DA propune o contaminare între *înfrâna* și *înfrânge*, implauzibilă semantic și problematică din punct de vedere fonetic. Dacă asupra prezenței lui *înfrâna* nu există niciun dubiu, propunem ca al doilea verb din contaminare să fie *închingui* „a strânge chingile, a lega cu chingile”; de altfel, primul sens al lui *înfrâna* este „a pune frâul pe cal”, iar cele două verbe propuse sunt formate în același mod, prin urmare atracția semantică este dublată de o similaritate formală. În fine, pentru substantivul *moleșniță* „moină”, ipoteza DLR privind contaminarea între *moale* și *mleşniță* nu respectă criteriul (formal) al identității părții de vorbire, care ar putea fi încălcat doar în cazul contaminărilor desintagmatice. Propunem o contaminare între *moină* și *mleşniță*, în care componentele sunt amândouă substantive și afinitatea semantică este mai mare.

2.2. CUVINTE PENTRU CARE PROPUNEM FORMAREA PRIN DERIVARE

Pentru o altă serie de cuvinte din corpusul extras propunem formarea prin derivare. O astfel de unitate lexicală este substantivul *coșăreață* „coșar (îngrăditură pentru vite)”, pentru care DA și DELR oferă ca soluție etimologică o contaminare între *coșar* și *coteneată*. Însă formația ar putea fi un simplu derivat cu sufixul *-eață*, la origine diminutival, dar care se poate adăuga și fără modificări semantice, după cum se poate observa în perechile *șopron* – *șoproneață*, *târn(ă)* – *târneață*, *miros* – *miroseață*. În aceeași categorie intră și cuvântul *cătățime* „cățime”, explicat de DELR ca provenind din *cățime*, influențat de *bucătățime*, iar de DA ca un derivat de la *cățime*, fără explicații suplimentare. Întrucât uzul și productivitatea unității lexicale *bucătățime* au fost greu de probat, am considerat că este necesară o reevaluare etimologică. După părerea noastră, acest cuvânt ar putea fi o românizare cultă, livrescă a lat. *quantitas*, prin echivalarea lat. *quantus* cu *câtă* și a suf. lat. *-itas* cu suf. compus *-ățime*, prin analogie cu *lătățime* „latitudine”. Pentru verbul *durdui* „a dudu, a hurui; a face explozie, a bubui; a tuna”, DLR sugerează o contaminare între *dura* și *durui*, iar DEX face o trimitere vagă la *dudui*.

Contaminarea, în această situație, ni se pare nenecesară, așadar considerăm ca fiind o soluție mai bună derivarea din interjecția *dura-dura*, mai ales dacă luăm în calcul și existența altor deonomatopeice cu structură fonetică similară, prin reluarea primului sunet înainte de sufix, precum *mormăi*, *bombăni*. În mod similar, verbul *iușni* „plesni” este explicat în DA printr-o fuziune între interjecția *iuști!* și *plesni*. Însă *-(ă)ni* este un sufix care formează frecvent verbe de la onomatopee: *pocni*, *băngăni*, *zdrăngăni*, prin urmare ni se pare mai plauzibilă o derivare.

În ceea ce privește originea substantivului *gârlan* „gâtlej”, DA sugerează o contaminare între v.sl. *grŭlo* (din *gârlă*, *gârlici*) și rom. *gârtan* „gâtlej” < v.sl. *gŭrtanŭ*, discutabilă în primul rând deoarece contaminarea presupune elemente care circulă în aceeași limbă. În al doilea rând, v.sl. *grŭlo* stă la baza rom. *gârlă*, care trebuie să fi circulat și cu sensul etimologic „gât”, pentru care v. Miklosich. În acest caz, *gârlan* poate fi o simplă formație augmentativă cu sufixul *-an*. Același cuvânt *gârlan* credem că stă la baza altor contaminări: *gârtlan* < *gârtan* „gâtlej” + *gârlan* (unde DA presupune același v.sl. *grŭlo*), precum și în *gâtlan* „gâtlej” < *gât* + *gârlan*. Tot un sufix augmentativ este de presupus în substantivul *liftai* „arătare, namilă”, explicat în DA și DLR dicționarele academice printr-o contaminare între adverbul *liștai* „aidoma, chiar” și *liftă*. Contribuția adverbului este improbabilă în primul rând sub aspect semantic, o sufixare a substantivului *liftă* fiind mai plauzibilă.

În anumite situații, derivarea poate avea un model analogic, dar acest lucru nu presupune neapărat o contaminare. Astfel, substantivul *încăltelar* „ciubotar” este considerat în DA o contaminare între *încălța* și *curelar* (DA), care încălcă criteriul identității părții de vorbire și ne pare și nepotrivită semantic – de ce ar fi tocmai *curelar* implicat în contaminare? Mărgărit (2010: 108) propune o creație analogică din *încălța*, *încălței*, după *ciubotar*, un model analogic mai bine justificat semantic. Cuvântul este, credem, un derivat de la pluralul *încălțări*, având sensul „cel care face încălțări”. Terminația poate proveni printr-o falsă analiză a unor nume de agent precum *saltelar*, *curelar*, *zăbrelar*, *obielar*, formate cu sufixul *-ar* de la plurale în *-le*.

Pentru alte cuvinte, derivarea poate să se fi produs printr-o substituție de sufix, procedeu care în general are caracter analogic. Pentru substantivul *jigăranie* „jiganie”, DA și DLR indică o contaminare între *jigăraie* „boală a câinilor” și *jiganie* „insectă parazită; monstru” (DA, DLR). Întrucât cuvântul are sensul „jiganie”, acțiunea contaminatoare a unui cuvânt mai puțin cunoscut ni se pare implauzibilă. Mai degrabă poate fi acceptată o substituție între sufixele *-anie* și *-ăranie*, întâlnită și în alte perechi, precum în *pățanie* și *pățăranie*. În cazul verbului *poponăța* „a se sui într-un pom”, DA propune o combinație a lui *împopona* „a se găti excesiv” cu *cocoța*, implauzibilă din punct de vedere semantic, iar DLR face trimitere la *cocoța*, *poponeț*^{1,3}, *popoța*². Credem că *poponăța* este format pe baza verbului *popoța* (el însuși o contaminare desintagmatică din *pop* „par” și *cocoța*), printr-o substituție de sufix după modelul altor verbe (*trage* – *trăgăna*, *încotoșma* – *încotoșmăna*), urmată de o metateză.

În fine, alte formații pot fi explicate prin derivare regresivă. Substantivul *hârsă* „termen de batjocură dat unui moșneag” este explicat în DA prin contaminarea dintre *hârcă* și *hârsi* „a se zgârci”, problematică sub aspect gramatical. O derivare regresivă din verbul *hârsi* este firească și plauzibilă.

În anumite situații, cercetarea surselor primare ne-a indicat derivarea ca procedeu de formare a cuvintelor. Substantivul *hristoagă* „hrisov” este explicat de DA printr-o fuziune între *hrisov* / *hristov* și *hârtoagă*. Al doilea cuvânt implicat are însă un sens peiorativ destul de evident. Dar *hristoagă* nu este atestat cu sens peiorativ, prin urmare pare mai plauzibilă derivarea din *hristov*, cu echivalarea finalei. Un caz similar este cel al verbului *mormorosi* „a mormăi”, considerat în DEX și DLR o contaminare între *mormăi* și *bolborosi*. Cuvântul este atestat doar în piesa lui Alecsandri, *Sânziana și Pepelea*, unde se bazează pe un joc de cuvinte. Un personaj cântă un cântec trist: „Frunză verde de mohor, mor de dor... zău... de dor mor”, iar un alt personaj îl batjocurește: „ăsta mormorosește ca un urs” (Alecsandri, O. VII, 517). Astfel, verbul pare mai degrabă un derivat deonomatopeic de la *mor-mor*, cu sufixul *-osi*, care mai apare în alte creații postonomatopeice sau expresive, precum *bolborosi*, *tontorosi*.

2.3. CUVINTE DIFERITE REUNITE ÎNTR-O SINGURĂ INTRARE ÎN DICȚIONARELE ACADEMICE

La anumite cuvinte din corpusul întocmit de noi am observat o discrepanță între sensurile înregistrate în dicționare sub aceeași intrare, motiv pentru care sugerăm separarea în cuvinte diferite, cu etimoane diferite, argumentabile semantic. Un exemplu în acest sens este adjectivul polisemantic *crânced* „crud (despre fructe, alimente), necopt; (despre lemne) călău, cam umed; amenințător; lipsit de omenie”, pe care DA îl consideră o variantă a lui *crâncen*, prin apropiere de derivatele în *-ed*, iar DELR, o contaminare a adjectivului *crâncen* cu *rânced*, *vânced* „călău, ușor umed (despre lemne)”, *mârnced* „vânced”, așadar cu o serie de cuvinte, ceea ce în sine este problematic. Sensurile cuvântului sunt totuși diferite și uneori contradictorii. Credem că în această intrare lexicografii au inclus cuvinte diferite: *crânced*¹ „(despre alimente) necopt” < *crud* + *rânced* (deja observat de Purdela 1968: 336) și *crânced*² adj. „(despre lemne) călău, cam umed” < *crud* + *mârnced* „călău, ușor umed (despre lemne)”. Sensul „amenințător, lipsit de omenie” pare a fi preluat de la *crâncen*, prin confuzie paronimică, și este atestat doar în scrierile lui Vasile Pogor, în vreme ce celelalte sensuri sunt consemnate în diferite glosare regionale. O altă intrare reanalizată este forma *ciocmăgi* „a bate”, consemnat în DA și DELR ca variantă a verbului *ciocmăni* „a cicăli”, influențată de *ciomăgi*. Influența lui *ciomăgi* este incontestabilă, dar credem că acesta s-a contaminat cu alt verb, *ciocăni*, cu care are o mai mare afinitate semantică. În acest caz, *ciocmăgi* nu mai poate fi variantă a lui *ciocmăni*, chiar dacă acesta din urmă ar putea proveni din *ciocăni*, influențat de *jecmăni* (ipoteză a SDLR acceptată cu rezerve în DELR), întrucât variantele unui cuvânt ar trebui să aibă același sens.

2.4. CUVINTE PROVENITE DIN ACCIDENTE (FONETICE)

Unele dintre cuvintele motivate etimologic de dicționare printr-o contaminare pot fi, credem noi, explicate printr-un accident fonetic. Spre exemplu, în cazul verbului *împoțona* „a se găti excesiv”, provenit, după DA, din contaminarea verbelor *împopuța* (< *împopuza* < *pupăză*) și *împopona*, putem presupune o simplă haplogogie din *împopoțona*. Substantivul *trăsăritoare* „clanța ușii; limba clanței; închizătoare rudimentară”, explicat în DLR ca o contaminare între *trăcsăritoare* și *răsăritoare*, pare a fi doar o formă a lui *trăcsăritoare* în care grupul consonantic s-a simplificat, fără a fi necesară influența unui alt cuvânt. În mod similar, verbul *carâmba* „a se curba, a se încovoia” este considerat în DA și DELR o contaminare între *carâmb* și *scălâmba*, însă sensul lui *carâmb* „drug; partea superioară, dreaptă a cizmei” este incompatibil cu sensul verbului. Mai probabil, aici mai multe accidente fonetice au dus la o deformare a lui *scălâmba*: căderea lui s- (variația c-/sc- fiind una obișnuită, v. *chilav/schilav*, *caloian/scaloian*) și trecerea lui -l- la -r-, posibil după *strâmba*.

Rămâne problematică și etimologia adjectivului *leleu* „prostănac”, explicat în DA printr-o contaminare a adverbului *lela* (din expresia *a umbla lela* „a umbla pe drumuri degeaba”) cu *lălău* „înalt și slab, prost”. În acest caz, putem lua în considerare și o falsă analiză din *teleleu* „om fără căpătâi, care pierde vremea umblând de colo-colo”.

2.5. ADAPTĂRI ALE UNOR ÎMPRUMUTURI

Printre cuvintele analizate am identificat și un caz de adaptare a unui împrumut. Ne referim aici la substantivul *patrontașcă* „cartușieră”, provenit, conform DEX și DLR, din contaminarea dintre *patrontaș* „cartușieră” (< rus. *patrontaș*, germ. *Patrontasche*) și *tașcă*. În acest caz, considerăm că lexicografii au extins poate prea mult accepțiunea contaminării. Germ. *Patrontasche* este un compus transparent, în care vorbitorii români puteau recunoaște în partea finală etimonul (îndepărtat al) substantivului *tașcă*, astfel încât *patrontașcă* este adaptarea firească a compusului german.

2.6. ADAOSURI MINORE

Pentru o serie de cuvinte, propunerile noastre nu schimbă radical etimologia indicată în dicționare. Dacă mecanismul principal al contaminării îl constituie atracția între două cuvinte care ar putea ocupa același loc în propoziție, criteriul identității părților de vorbire ar trebui avut în vedere în stabilirea etimoanelor. Astfel, în câteva situații, propunerile noastre conțin cuvinte din aceeași familie lexicală a etimoanelor indicate în dicționare. Spre exemplu, pentru verbul *cărăuți* „a se plimba cu căruța”, explicat în DA și DELR printr-o contaminare între *căruți*

și *cărăuș*, considerăm că ar trebui avute în vedere două verbe, *căruți* și *cărăuși*. Din același motiv, pentru verbul *cojbi* „a se coji, a se coșcovi”, pentru care DA indică o contaminare între *cujba* și *coajă*, iar DELR adaugă și influența verbului *coșcovi*, propunem o contaminare între două verbe, *cujba* și *coji* (care are și sensul „coșcovi”, prin urmare un al treilea element al contaminării nu ar mai fi necesar). Adjectivul și substantivul *câtinică* „puțină, bucătică”, inclus (în mod nejustificat) de DA în familia lui *câtinel*, ar fi, conform DELR, obținut din *câtă*, influențat de *puținică*; propunem ca, în locul pronumelui *câtă*, în contaminare să fie implicat compusul *cătăva*, alături de (cvasi)sinonimul lui, *puținică*. În mod similar, pentru *lăbănat* „cu labe mari; (d. insecte) cu picioare lungi”, explicat în DELR prin derivare de la *labă* cu sufixul *-(n)at* (fără vreo explicație pentru apariția lui *-n-*), apare în DA ca o contaminare între *labă* și *crăcănat*; considerăm mai potrivită combinarea a două adjective, *lăbos* și *crăcănat*.

În fine, între adaosurile minore se numără și propunerea unei variante a unui etimon indicat în dicționare. De exemplu, pentru *caraibă* „picioar de capră sau de urs”, explicat în DELR prin contaminarea lui *carabă* „picioar de capră sau de urs” cu *gaidă* „picioare (prea lungi), gaibarace”, credem că al doilea cuvânt a fost implicat în contaminare cu varianta *gaibă*, mai potrivită din punct de vedere formal.

3. CONCLUZII

Originea acestor creații interne este discutabilă în sensul denotativ al cuvântului, iar majoritatea cercetărilor au avansat fie „comentarii și ipoteze etimologice” (Avram 2006)², fie „propuneri etimologice” (Mărgărit 2017), fie „comentarii etimologice și semantice” (Mărgărit 2010), ținându-se cont de realitatea complexă și complet dependentă circumstanțial a creării unor asemenea cuvinte sau variante. Soluția cea mai apropiată de etimologia corectă este luarea în considerare a tuturor factorilor: lingvistici (atrakția formală și semantică, contextul morfosintactic, criteriul identității sau similitudinii părților de vorbire) și extralingvistici (frecvența, aria de răspândire, gradul de cunoaștere, caracteristicile vorbitorului). În măsura în care propunerile noastre vor fi considerate convingătoare, ele pot reevalua etimologiile unora dintre cuvintele discutate în edițiile electronice ale dicționarului nostru academice (istorice, explicative și etimologice).

² Vezi explicația originii lui *năpântoc* („nătântoc”), considerată de autor (p. 87–88) ca obținută din contaminarea lui *nătântoc* (derivat din *nătânt*) și *nap* (ultimul din expresia din aceeași zonă *prost ca napul* „tembel, imbecil, foarte prost”), asociere semantică argumentată sintactic. Nu este imposibilă, după opinia noastră, nici asocierea cu *năpârștoc*, cu sensul secundar (peior.) „neajutorat, neputincios”. În ansamblu, însă, Andrei Avram acordă o importanță mai mare modificărilor accidentale de ordin fonetic decât unor explicații prin contaminare.

DICȚIONARE

- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Tomul I, partea I: A-B, București, Librăriile Socec & Co. și C. Sfetea, 1913; tomul I, partea II: C, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tomul I, partea III, fascicula I: D-de, București, „Universul”, Intreprindere Industrială a Statului, 1949; [fascicula II: De – desțina; șpalt, 1948]; tomul II, partea I: F-I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934; tomul II, partea II, fascicula I: J – lacustru, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1937; tomul II, partea II, fascicula II: Ladă – lepăda, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1940; tomul II, partea II, fascicula III: Lepăda – lojniță, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1948.
- DELR = Academia Română, *Dicționarul etimologic al limbii române*, coord.: Ion Giurgea și Cristian Moroianu, vol. I, litera A (serie nouă, 2021), vol. II, litera C, partea I (2015), partea a II-a (2018), București, Editura Academiei Române.
- DEX = Ion Coteanu, Lucreția Mareș (coord.), *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București, Editura Univers Enciclopedic, 1996; retipărit cu adăugiri în 1998, 2009, 2012, 2016.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă. București, Editura Academiei, 1965–2010.
- Miklosich = Franz Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-greco-latinum*. Viena, Guilelmus Braumueller, 1862–1865.
- SDLR = August Scriban, *Dicționaru limbii românești* (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme). Edițiunea întâia. Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, A., 2000, *Probleme de etimologie*. București, Editura Univers Enciclopedic („Etymologica” 4).
- Avram, A., 2006, *Comentarii și ipoteze etimologice*, Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, Editura Academiei Române („Etymologica” 23).
- Dragomirescu, A. și Al. Nicolae, 2011, *101 greșeli de lexic și de semantică*. Colecția „Viața cuvintelor”, București, Editura Humanitas.
- Hristea, Th., 2006, „Contaminația în raporturile ei cu etimologia populară”, în A. C. Halichias, T. Dinu (coord.), *Antic și modern. In honorem Luciae Wald*, București, Editura Humanitas, 295–327.
- Hristea, Th., 1991, „Contaminația și fenomenele lingvistice înrudite (I)”, *Limba română*, XL, nr. 5–6, 215–221.
- Kubozono, H., 1990, „Phonological constraints on blending in English as a case for phonology-morphology interface”, *Yearbook of Morphology*, 3, 1–20.

- Loșonți, D., 2001, *Soluții și sugestii etimologice*. București, Editura Univers Enciclopedic („Etymologica” 9).
- Mărgărit, I., 2010, *Noi comentarii etimologice și semantice*, București, Editura Academiei Române („Etymologica” 27).
- Mărgărit, I., 2017, *Propuneri etimologice*, București, Editura Academiei Române („Etymologica” 30).
- Moroianu, C. și M. Vasileanu, 2019, „Contaminația lexicală în limba română: o schiță tipologică”, în *România Orientală*, Roma, Sapienza Università Editrice, nr. 32, 147–167.
- Moroianu, C., 2012, „Contaminația și analogia lexicală din perspectiva DELR”, în N. Saramandu, M. Nevaci, C. I. Radu (coord.), *Convergențe lingvistice. Lucrările celui de-al 4-lea Simpozion Internațional de Lingvistică (București, 5–6 noiembrie 2010)*, București, Editura Universității din București, 247–257.
- Moroianu, C., 2017, „Contaminația lexicală: tratament lexicografic. De la DA la DELR”, în *Caietele Săptămânii Pușcariu III. Actele Conferinței Internaționale Zilele Săptămânii Pușcariu. Ediția a III-a*, Cluj-Napoca, Editurile Scriptor – Argonaut, 351–364.
- Purdela, M.-L., 1968, „Contaminația în graiurile populare”, *Cercetări de lingvistică*, XIII, nr. 2, 333–339.
- Seche, L. și M. Seche, 1956, „Despre etimologia populară și contaminație”, *Limba română*, V, 1956, nr. 1, 25–35.

LEXICAL BLENDS IN ROMANIAN ACADEMIC DICTIONARIES: A FEW ETYMOLOGICAL SUGGESTIONS

Abstract

The three main academic dictionaries of Romanian, DA-DLR, DEX and DELR, record a number of words coined by lexical blending, a process defined in Romanian linguistics as the fusion of two words that have a semantic affinity (usually synonyms or near-synonyms). Relying on the general criteria for any etymological research, i.e., the formal criterion, semantic congruity, circulation of words, etc., as well as on the specific features of lexical blending, we suggest new etymological solutions for 38 words registered as lexical blends.